

1978 DEC 3 0

2h4

792

1

A MAGYAR NEMZETI SZÍNHÁZ

A magyar színészet a XVIII. század végén jelentkezett, pontosan 1790. október 25-én Budán, a Várszínházban azzal az igénnyel, hogy „nemzeti” színházat hozzon létre. Ezt ma, utólag, természetesen tartjuk, akkor azonban nem volt természetes. Miért?

Elsősorban nem is szakmai okokból. Igaz ugyan, hogy az akkoriban összegyűlt színjátékosok igazában csak műkedvelők voltak, nem sokat sejtettek a színjátszás alapelemeiről, akár vezetőik a színigazgatás útjairól-módjairól. Hiszen még a „spiritus rector”, Kazinczy Ferenc, nyelvművelésünk halhatatlanja is műkedvelő volt a maga területén. Zseniális, lelkes és szorgalmas fejlesztője nyelvünknek, ám tudományos megalapozottság híján, csak intuícijára hallgatva. Akár a színészeink, akik legfeljebb a nálunk járt kisebb rangú német színészeket utánozhatták.

A német színészet Budapesten (akkor: Budán és Pesten) csak a XVIII. század végén ütött tanyát. A török hódítást már régebben osztrák uralom váltotta fel, és ez a jó részében kihalt Duna menti várost németekkel telepítette be. II. József császár fontos közhivatalok ide helyezésével igyekezett a városok német karakterét megerősíteni, ennek során a karmelita apácák várbeli templomát alakíttatta át a ma is (ma újra) működő Várszínházzá. Itt mutatkozott be a néhány évig vergődő, majd feloszlásra kényszerült, első budapesti magyar színhársulat. (1790—1796.)

A bukás utáni negyven évet a magyar színészettörténet a vándorlások korának nevezi. Volt ugyan folyamatos színészet, majd (1821-től) állandó színház Erdélyben, hiszen ez az ország-rész a történelem viharai során, törökkel-némettel szemben még viszonylag a legjobban meg tudta őrizni magyarságát, és a magyar színészet is komolyabb pártolásra lelt, mint az anyaországban, elsősorban Kolozsvárott, mellette Nagyváradon és Marosvásárhelyen. Az ország

többi részében — az anyaországban — a társulatok csak időlegesen tudtak megtelepedni, köztük néhány alkalommal, rövidebb-hosszabb ideig Budapesten is.

A magyar városok közül Pozsony számított a legfontosabbnak. Kolozsvár távol esett a Habsburg-birodalom súlypontjától, Budapest (Buda és Pest) pedig még elég fejletlen volt. A közvélemény azonban mégis ennek a Duna menti kettős (Óbudával együtt hármas) városnak juttatta a vezető szerepet. Nemzeti színházunkat is ide tervezte kezdetől fogva. Az

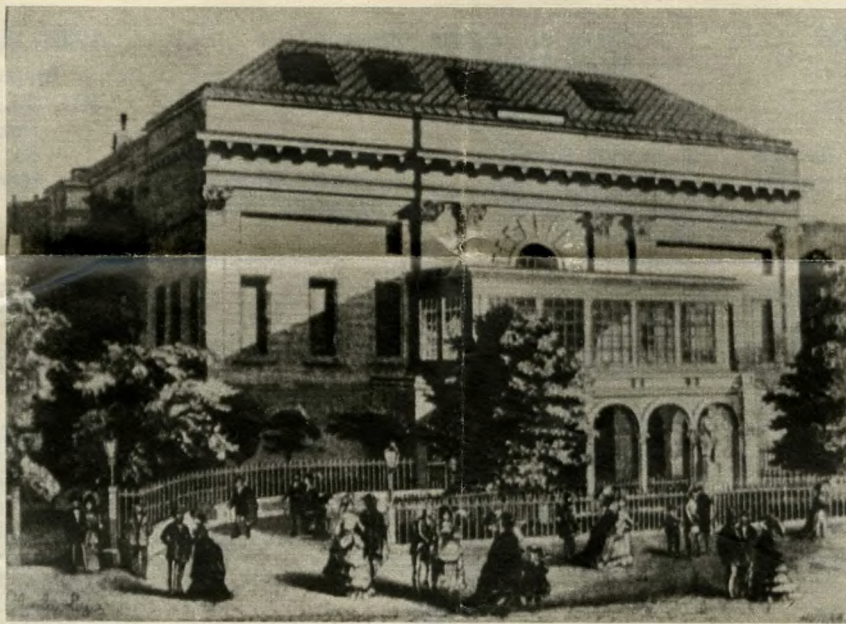
korlatilag is, hiszen a magyar színészet évtizedeken át német színházbérlek kisemmizett albérlője volt. Sőt, helyzete javulás helyett rosszabbodott, mert a németek számára megnyílt a mai, Vörösmarty téri irodaház helyén az új német színház. Ebben a kortársak sok kifogásolni valót találtak, de tény, hogy a maga idején (1847-es lejegyzéséig) Európa egyik jelentős színházépülete volt, a benne tartott előadások színvonala is jócskán megemelkedett.

„Nemzeti” színházat Széchenyi akart adni a nemzetnek. A „legnagyobb magyar” anyagi és

Am terve füstbe ment. A döntő szavazáson alulmaradt, ezután nem lehetett újra felvetni a kérdést, hiszen már épült az „állandó”, a csak a magyar színészetet szolgáló színház, nem „nemzeti”, csupán „megyei”, nem elegáns, a nemzetközi élvonalba sorolható épület, hanem szerényebb, és nem előkelő helyen, hanem a mai Múzeum körút és Rákóczi út sarkán, amely akkor a város külterülete volt. A dísztelen környék eleinte sok panaszra adott okot, Vörösmarty és Bajza „juhszél”-nek nevezte, „a város háta megett” — mondta róla, nyáron porfelleg, télen mély sár fogadja a merész kirándulót — panaszkolta — előtte, a mai Rákóczi út elején vásárosok, lovak, kintornások, piszok, tülekedés, lárma.

De mégis: színház. Csak a miénk. A „megye” építette, Földváry Gábor alispán, aki az eladósodott Grassalkovich herceg adótartozását (vagy annak egy részét) elengedte a telek fejében. Kissé pyrrhusi volt a siker, magát, az igazi, Széchenyi-féle Nemzeti Színházat kellett érte feláldozni. Földváry gögös nagyúr volt, törzsökös magyar nemességére büszke, külön örömeire szolgált, hogy diadalmaskodhatott egy arisztokrata fölött. Akkor is, ha ez éppen Széchenyi volt.

Am ez nem Nemzeti Színház volt. 1837. augusztus 22-én ugyanis a Rákóczi út és a Múzeum körút sarkán „megyei” színház nyílt meg, a neve: Pesti Magyar Színház. Más megoldás híján három évvel később ezt nevezték el Nemzeti Színháznak. Majd hetven év múlva, 1908-ban a megbukott Népszínházból lett Nemzeti Színház. Újabb hat évtized elteltével pedig a Hevesi Sándor (Izabella) téri Magyar Színházból. Önálló Nemzeti Színház mind ez ideig nem épült. Bár tervei, többször is, elkészültek, mindig az adott kor kíváncsiak szerint, de el is avultak mindig úgy, hogy kivitelezésükre nem került sor. (Folytatjuk)

A Pesti Magyar Színház a múlt század negyvenes éveiben

első tervezetése a XIX. század elején még szakmai körökben sem vertek nagyobb hullámokat, de később a támogatás erősebb lett. A főváros — már igen sűrűn nevezték mai nevén Budapestnek — lassan magyarosodott és paradox módon a német mintára keletkezett, német színészi iskolán nevelkedett, a német színészet nyomdokaiba lépő magyar színészet feladata volt ennek a magyarosításnak további lendületet adni. A magyarosodó közönség kezdte pártolni a magyar színészetet, ez pedig segítette közönségét, magyarosodásában.

Ezért volt (lett volna) szükség Nemzeti Színházra éppen az ország központjában, Budapesten. Eszmeileg is, de gya-

egészségi erejét messze túlhaladva áldozott nemzetének a Lánchídtól az Al-Duna-szabályozásig, a balatoni hajózástól a selyemhernyó-tenyésztésig. A Nemzeti Színház ügye sajnos balsikerű kísérletei közé tartozott. Pedig már telket is szerzett, szépet, előkelőt, a Lánchid pesti oldalán. A Nemzeti Színház céljára József nádor ajánlkozta, akit az egyetlen, magyarbarát Habsburgnak szoktunk nevezni, a tere ma is megvan, a József nádor tér, rajta régi szobra. Széchenyi tervekről is gondoskodott: az egyik legsikerültebb párizsi színház mintájára szerette volna felépíteni a mi Nemzeti Színházunkat.